

CONRAD, A STRATÉGA

■ Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia vezérkari főnöke a sorsdöntő, háborús időben Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925) volt, akinek kiváló értelmi képességeit az elleneséges államokban is elismerték. B. M. Saposnyikov, az egykori cári vezérkari tiszt, majd Sztálin legfőbb katonai tanácsadója háromkötetes munkát írt Condról, illetve a hadvezetésről, már a szovjet időkben. Ebben így jellemezte: „észbeli képességeivel kétségkívül kimagaslott nemcsak az osztrák–magyar hadsereg tábornokai, hanem más európai hadseregek vezérkari főnökei közül is”.¹ A szovjetek a két világháború között ugyanúgy „bekerített erőnek” látták Szovjet-Oroszországot, mint az első világháborúban a központi hatalmakat, illetve Ausztria–Magyarországot. Saposnyikov tehát nem tévedésből választotta éppen Condrót könyve „sorvezetőjének”, már csak azért sem, mert az ő stratégiai elképzelései alapvetően jobbnak voltak mondhatók, szemben a német vagy az orosz stratégiák meglátásaival. Ugyanakkor Conrad is hozott hibás döntéseket, és kétségkívül nem volt szerencsésnek mondható hadvezér. Mégis mi okozta, hogy az osztrák–magyar vezérkari főnök „rugalmas” értelmi és gyors helyzetfelismerő képességeivel sem tudta elképzeléseit időben győzelemre változtatni? A válasz talán meglepő, de legfőképpen a német szövetséges, illetve hivatali kollégája, Erich von Falkenhayn okozta a problémát az orosz túlerő, illetve a katasztrofális „mellék-hadszíntér” jelentős és egyben különös szerbiai háború mellett.

Conrad fő tévedése 1914 nyarán bukott ki, amikor a Monarchia jóval nagyobb veszteségeket szenvedett Galíciában, mint ideális esetben kellett volna. Az aránytalanul nagy veszteségeket két fő tényező okozta, az egyik, hogy a dualista állam haderejének nem volt megbízható haditapasztalata, emiatt a csapatokat elavult felfogásban vezették harctéri viszonyok között, sok esetben hiányos felszereléssel. Ez a tényező még nem feltétlenül Conrad rovására írható, hiszen itt politikai okok is jelentősen beleszóltak a dolgok alakulásába, mint a magyar parlamentben 16 éven át (1896–1912 között) tartó ellenzéki obstrukció. A másik tényező viszont már egyértelműen az ő tévedése, ugyanis azt feltételezte, hogy az orosz haderő a Varsó–Ivangorod–Breszt–Litovszk térségben gyülekezik, azzal a céllal, hogy Kelet-Poroszországra támadjon. Az orosz fővezérlet (Stavka) azonban másként határoz, és támadó erejének döntő részével 1914 augusztusában rögtön és több irányból Galícia ellen fordul. Így áll elő az a helyzet, hogy két támadó haderő ütközik össze északkelet-Galíciában, amely összecsapásban szükségszerűen az erősebb fog felülkerekedni. Conrad nem alaptalanul vélte úgy, hogy az oroszok előbb a nagyobb, erősebb Németország ellen fognak fordulni, és ezért szükséges, hogy a császári és királyi haderő mintegy magára vonja, lefogja a cári hadseregeket. Utólag mégis elmondható, célszerűbb lett volna az aktív védelmet választani, amely kevesebb véráldozatot követelt volna, és a Monarchia haderejének is némi időt adott volna, hogy kiismerje a modern hadviselés alapjait. Az orosz haderő délre fordulását az is különössé teszi, hogy a franciák megsegítése érdekében ez nem volt egészen ésszerű, ugyanakkor a szerbek tehermentesítése szintén mérvadó lehetett elgondolásukban. Valószínűleg arra számítottak, hogy egy nagy erejű offenzívával hamar tönkreteszik a Monarchia haderejét, és talán rövid időn belül eljuthatnak Budapestre, Bécsbe. Erre úgy tűnt, jó esélyük is van, hiszen a császári és királyi haderő kénytelen visszavonulni, elesik Lemberg, és bekerítik a przemoyeli erőrendszert, ily módon az osztrák–magyar haderő veszteségei szeptember elején elérik a 322 ezer (halott, sebesült, hadifogoly)² főt. Conrad ebben a helyzetben sem adja föl, és új támadó tervet készít, miközben a szerbiai hadszíntérről is egyre kellemetlenebb hírek érkeznek.

A szerbiai hadjárat furcsaságai

■ Conrad a világháború kitörése előtt olyan, a Monarchia bonyolult külpolitikai helyzetének megfelelő felvonulási tervet készített, amely elvileg kellően rugalmasan alkalmazkodott a különböző lehetőségekhez. Így jött létre egy részleges Szerbia és Montenegró elleni mozgósítás („B” [Balkán] háború); egy általános mozgósítás Oroszország ellen („R” – [Russia] háború); egy újabb általános mozgósítás Olaszország ellen („I” [Italien] háború). Ezek voltak a főirányok, amelyeket a helyzetnek megfelelően kellett alkalmazni, illetve kombinálni abban az esetben, ha e mozgósításokat („B”, „R” és „I”) nem egyszerre kell végrehajtani, és persze

akkor, ha Conrad egymaga képes rendelkezni a haderővel, azonban igen hamar kiderült, hogy nem ez a helyzet. Nagyjából hasonlóan komplikált haditervet készítettek a németek és az oroszok is, de kétségtelenül az osztrák–magyar vezérkar főnökének volt a legnehezebb dolga. Nem szabad elfelejteni, hogy a Monarchia összesen négy hadszíntéren viselt háborút 1914 és 1918 között, ami példátlan teljesítmény. Ez a haditerv, amelyet kémkedés miatt többször módosítani kellett, és amely azt is figyelembe vette, hogy ha az oroszoknak sikerülne hat hétnél korábban felvonulniuk, a szerb hadszíntér másodlagossá válna, alapvetően a gyors szerbiai győzelemre alapozott. Conrad úgy számolt, hogy a Szerbia elleni felvonulás 14 napot fog igénybe venni, és úgy vélte: „ha Oroszország ennek befejezése előtt belép a háborúba – »B-R« háború –, akkor a délre indított csapatok egy részét is északra kell küldeni, és a balkáni hadszíntéren védelemre kell berendezkedni.³ Tévedés ugyanis azt gondolni, hogy Conrad egymaga teljes egészében rendelkezett a Monarchia hadereje fölött, és ezt legszembetűnőbben a Szerbiában történtek bizonyították. Hiszen az oroszoknak valóban elég volt két hét, hogy nyugaton felvonuljanak, és ezt fölismerve az osztrák–magyar haderő mégsem rendezkedik be délen védelemre, hanem éppenséggel támad, még akkor is, ha az ehhez előírt létszám a 329 ezer fő helyett előbb 282 ezer, majd az osztrák–magyar 2. hadsereg teljes kiválása után csupán 219 ezer fővel rendelkezett.⁴ Hogy valami furcsa dolog van a háttérben, arra Tisza István egyik, 1914. novemberi kifakadása mutat rá: „Még mindig nem tudom megmagyarázni, hogy került sor a támadásra Szerbia ellen augusztus közepén. Világosan emlékszem, hogy amikor az Oroszország elleni háború elkerülhetetlenné vált, döntés született arról, hogy nem indítunk offenzívát Szerbiával szemben.”⁵ Erre vonatkozóan nagyon kevés támpont van, de valószínűleg az történt, hogy Oskar Potiorek tábornagy – akit bosznia-hercegovinai katonai kormányzóként talán furdalt a lelkiismeret a trónörökös halála miatt – kijárta Ferenc Józsefnél, hogy a „büntető expedíciót” megkezdhesse, ennek azonban aztán kétszer is katasztrófa lett a vége. Röviden arról lehet szó, hogy őfelsége Ferenc József „belenyúlt” a hadművelet irányításába, kivette Conrad kezéből a szerbiai haderőt, és azt Potiorek felelősségére bízta, remélve a gyors győzelmet. Conrad csak annyit tud elérni, hogy a Potiorek által kiadni szándékozott parancsok az AOK-n (osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokság: Armeoberkommando) menjenek keresztül, és onnan érkezzenek. A harc-edzett, erősen motivált szerbek azonban igen kemény ellenfélnek bizonyultak, és a déli front egyre több ember- és hadianyag-utánpótlást igényelt, Conrad nem kis bosszúságára, hiszen az oroszok ellen minden emberre és eszközre égetően szüksége volt. Őfelségének a hadműveletbe való beavatkozására az északi hadszíntéren is volt példa, és az sem volt éppen szerencsésnek mondható.⁶

Az északi hadszíntér katonapolitikai viszonyai

■ Conradnak az „aktív védelmet” elvető és kifejezetten az offenzív taktikát érvényesülni hagyó megoldását északon az tette indokolttá, hogy a világháború előtt a porosz vezérkar főnökével, Helmuth von Moltkéval abban állapodtak meg, kizárólag szóban, illetve személyes levelezés útján,⁷ hogy amíg a németek legyűrik a franciákat nyugaton, addig az osztrák–magyar csapatok feltartóztatják a cári erőket, és ezt követően, de legfeljebb „hat hét” után a német haderő stratégiai váltással keleten fog döntő módon beavatkozni. Másrészt a kezdeményezést nem akarta kiengedni a kezéből, ami a későbbiekben kulcsfontosságúnak bizonyult. A nagy háború kitörése előtt a német és az osztrák–magyar felek között fennálló kettős szövetség (1879) ellenére nem volt katonai együttműködési megállapodás, ami ha létezett is (1882), csupán általánosságban foglalkozott a kérdéssel, konkrét határozatok nem születtek. Vagyis megközelítőleg sem emelték olyan szintűre a katonai együttműködést, mint a francia és orosz vezérkarok, amelyek már 1892 óta folyamatos egyeztetéseket végeztek, és összehangolták a két állam hadseregeinek lehetőségeit, feladatait. A sajátos orosz gondolkodásra jellemző, hogy ennek ellenére 1914 nyarán nem Kelet-Poroszországra támadnak azonnal és nagyobb erővel, hanem Galiciára és csak a francia nagykövet, Maurice Paléologue erőlyes követelésére küldenek két hadsereget német területre.

A Monarchia tehát 1914 szeptemberére már szorult helyzetbe kerül az északi harctéren is, és a német segítség iránt egyre nagyobb szükség mutatkozik, azonban a németek is elakadnak Marne-nál, ami Moltke bukását jelenti. A helyébe lépő hadügyminiszter, Falkenhayn annak ellenére nyugaton akarja keresni a döntő győzelmet, hogy az első hónap után bebizonyosodik: a Schlieffen-terv megbukott, és kialakult az állóháború. Száz év távlatából és a II világháború tapasztalatai alapján már kimondható, hogy a merev frontvonalakat a korabeli haditechnikával nem lehetett áttörni, és emiatt volt lényeges, hogy keleten maradt a „mozgó háború”, vagyis ott még lehetett komolyabb döntést remélni. Falkenhayn azonban a legkevésbé sem érezte magára nézve kötelezőnek a Moltke által szóban adott ígé-

retet, és továbbra is a nyugati frontot részesítette előnyben. Ekkortól, szeptember elejétől-közepétől kezdve állandósulnak a súrlódások és a kellemetlen hangú táviratváltások a központi hatalmak vezérkarai között. Conrad, hogy kérésének nagyobb nyomatékot adjon, Frigyes főherceghez mint az osztrák–magyar hadsereg (névleges) főparancsnokához fordult, aki szeptember 2-ai táviratában fogalmazta meg a problémákat II. Vilmosnak, ebben kiemelte: „az o-m haderő tisztán hadműveleti szempontok által vezettetve, szövetségi hűségének hű teljesítése közben feladta Kelet-Galíciát, hogy a Bug és a Visztula között a megállapodás szerinti irányban támadjon. Ezzel az orosz haderő túlnyomó részét magára vonta...”⁸ A németek azonban ennek ellenére nem tudtak és nem akartak segítséget küldeni, miközben Kelet-Poroszországban a német haderőnek mindössze 1/8-a állomásozik, igaz, hogy ennek – előbb a német 8., majd a 9. hadseregnek – a parancsnoka Paul von Hindenburg. Falkenhayn makacssága a nyugati frontot illetően olyan meglátásból táplálkozik, mint hogy az Oroszország elleni nagyobb hadművelet eleve kudarcra van ítélve az ország nagy belső területei miatt, ahová az ellenség folyton vissza tud húzódni. Csakhogy 1914 nyarán az oroszok éppen támadásban vannak a Balkán megszerzése érdekében, tehát egész haderejük nyugaton összpontosul. Rádásul az augusztus végi tannenbergi győzelem volt rá a bizonyág, hogy az oroszok legyőzhetőek.

A két közép-európai hatalom közötti fokozottabb együttműködést és egy közös keleti főparancsnokság kialakítását nagyban nehezítik politikai presztízssokok, minthogy a nagy múltú Habsburg Birodalom nem akar katonai szinten alárendelődni a felemelkedő Német Császárságnak. Ezen túl viszont tény, hogy akkor és ott, a keleti fronton az osztrák–magyar haderő van nagyobb számban jelen, és emiatt talán célszerűbb lett volna az AOK vezetése alatt létrehozni a közös keleti főparancsnokságot. A két központi hatalom hadvezetősége hónapokon át csak „szükszavú” táviratokon és összekötő tiszteken keresztül folytatott eszmecsere-t, ritkák a személyes találkozások, és ezek az érintkezési módozatok rendkívül meglehetősen a kölcsönös segítséget és a közös megoldásokat. Ezért a mai Lengyelország területén operáló német és osztrák–magyar hadseregek gyakorlatilag egymástól függetlenül tevékenykedtek. Az idő haladtával a két hadvezetőség között a feszültség egyre nőtt. Falkenhayn Berlinbe hívta Conradot megbeszélésre, de az október 30-ára meghirdetett találkozóra a meghívott nem ment el, maga helyett szárnysegédét, Kundmann őrnagyt küldte. Ebben az időben már Hindenburg és vezérkari főnöke, Erich von Ludendorff is kezdik felismerik Conrad pontos és céltudatos helyzetértékeléseit, de ekkor még nem mernek szembefordulni a német Legfelsőbb Hadvezetés főnökével. Berlinben Falkenhayn elutasítja Conrad javaslatát, ami ilyenformán teljesen eredménytelennek mondható. Conrad egyre ingerültebb lett emiatt, mert mint könyvében írja: „A háborút úgy kezdtük, hogy a mozgósítást követő első hat hét után lehet majd német erősítésekre számítani. Ez szeptember 12-ének felelt volna meg. Időközben nem hat, hanem tizenhárom hét múlt el, s a határidőt Falkenhayn most újabb hat héttel szándékozott megtoldani. A megígért hat hétből ilyen módon tizenkilenc lett.”⁹ Miközben az osztrák–magyar haderő csaknem elvérzett, Conrad a felelősség terhe alatt, november 3-án újabb táviratot küldött Falkenhaynnak, amelyben nyíltan beszámolt a háborúval kapcsolatos reményeiről és a jelenleg kialakult helyzetről. A német vezérkari főnök ekkor már belátta, hogy Ypernt nem tudják elfoglalni, és bár a törökök háborúba lépése a központi hatalmak oldalán (október végén) is a keletre fordulás szükségét jelezte, mégsem tudott elszakadni eredeti elképzeléseitől. Conradot az eredménytelenség elkedvetlenítette, de nem sértődött meg, hanem újabb táviratban igyekezett megvédeni elképzeléseit, ezenkívül pedig Ófelsége katonai irodáján keresztülvitte, hogy az agg uralkodó is személyesen sürgönyözzön II. Vilmosnak az ügyben. Egyik kezdeményezésnek sem lett eredménye, mert a németek mindenáron nyugaton akartak eredményt elérni, pedig ekkor már tudni lehetett, hogy a Flandriában folytatott német hadműveletek kudarcba fulladtak. Azonban az osztrák–magyar haderő helyzete tovább romlott, és november 3-án ismét el kellett rendelni északon az általános visszavonulást.

A viszonylag sík, dombos, rossz közlekedési infrastruktúrával rendelkező Galíciában az osztrák–magyar haderő nem tudott állva maradni a kiváló taktikával és túlerővel támadó oroszokkal szemben, ezért kénytelenek visszahátrálni az ellenség nyomása elől a Kárpátok, illetve a krakkói erődöv körzetébe, mindkétszer súlyos veszteségeket elszenvedve. Novemberben az oroszok nagy önbizalommal indítják meg újra szuronyhengerüket, mert úgy vélik, a Monarchia kiverzett. Conradnak azonban rendelkezésére áll a Hazai Samu által az ősz folyamán kiállított mintegy 70 ezer főnyi plusz haderő és az Erdélyben föllállított tartalék hadseregcsoport Karl von Pflanzer-Baltin tábornok parancsnokságával, ezekre, illetve más kedvező tényezőkre alapozva (Törökország háborúba lépése a központi hatalmak oldalán) új haditervet készített. Limanova az a pont, ameddig az előretörő oroszokat engedni lehet, mert azon túl kettévágták volna a már amúgy is kétfelé vált északi osztrák–magyar haderőt, ezért

a csapdát itt állítják föl. Conrad szeme előtt egy Tannenberg-szerű győzelem lebeg, amelynek megvalósulására az események alakulása is nagy reményekre jogosítja föl. Ezen bonyolult hadművelet alatt kerül sor december 2-án a központi hatalmak legmagasabb szintű katonai vezetőinek találkozására Boroszlóban (ma: Wrocław), a német császár szalonkocsijában, de Ferenc József és Tisza is hiányoznak. Conrad ott van ugyan, de Falkenhaynnak már bevezető előadása is teljesen kiábrándító, mert elvetette a keletre fordulást, és szövetségeseitől továbbra is a német 9. hadsereg támogatását kérte, majd feltette a kérdést: „De mi történjen aztán? Az én álláspontom csak az lehet, hogy nincs okunk az oroszok után az ország belsőjébe szaladni, megelégedhetünk azzal, ha a Visztula és a San mögé szorítjuk vissza őket. Csináljanak azután, amit akarnak.”¹⁰ Conrad ennek fényében felszólalásában ki sem tért a keleten elérhető döntő jelentőségű elképzeléseire, ilyenformán ez a tanácskozás is teljesen eredménytelen volt.

Limanovánál a magyarányú győzelem ugyan nem sikerül, de a terv helyes elgondoltságát mutatja, hogy a bekerítést végző 39. honvéd hadosztály és az Észak-Magyarországot az ellenségtől felszabadító Szurmay Sándor-harccsoport katonái, mint egy harapófogó két ága, sikeresen találkoznak össze a neusandezí hídon, és az oroszok meghátrálnak. A Monarchia „visszacsapása” ha katonailag nem is megrendítő az oroszok számára, tervszerű visszavonulásuk is hamar lelassul, majd megáll, de mindenképpen meglepetésként éri őket, miközben a Lódÿ körüli harcokban is vereséget szenvednek. Elgondolható, ha a keleti fronton egyetlen kézben összpontosul idejekorán a vezetés, akkor minden bizonyosan már az 1914-es évben komolyabb eredményt lehetett volna elérni.

A gorlicei áttörés és a későbbi következmények

■ Ezt követően a Monarchia hadereje továbbra is szorult helyzetben van, hiszen az oroszok súlyos veszteségei ellenére a támadást erőltetik az északi hadszíntéren. Az 1915-ös év első négy hónapja az ellenfelek között a folyton megújuló támadásokról és ellentámadásokról szól. Osztrák–magyar részről a przemyelei erődrendszer felmentése érdekében, az oroszok pedig a Nagy-Magyar-Alföldre szeretnének kijutni, hogy bevegnek Budapestet, és ezért a legnagyobb erőfeszítéseket teszik. Egyik nagy cél sem teljesül. Ráadásul az oroszok a mazuri téli csatában is vereséget szenvednek, ami – ha csak a téli hónapokat nézzük – összességében egy 500 ezres veszteséget jelent, gyakorlatilag elvesztik elsőrangú támadó erejüket. Conrad képtelen elegendő tartalékot előteremteni a sikeres offenzívákhoz, és csak 1915 áprilisára sikerül nagyobb német erőket (a német 11. hadsereget) keletre vonni és egy közös haditervet kidolgozni, de továbbra sem képesek létrehozni egy közös keleti főparancsnokságot, annak ellenére, hogy Conrad a német keleti főparancsnokkal, Hindenburggal egyre jobb együttműködést valósít meg.

1915. május 2-ával kezdődően Conrad báró korábbi tervei alapján, de August von Mackensen tábornok vezetésével a központi hatalmak Gorlicénél áttörik az orosz frontot, és az ellenséget mintegy 100 km-es távolságban hátrébb szorítják. Rendkívüli siker ez, és bebizonyosodik, hogy a keleti front (a „gumifront” – az osztrák–magyar tisztek szerint) sajátossága miatt az oroszok nagyobb arányban is megverhetőek. Alighanem további nagy sikereket lehetne elérni, de Falkenhayn megint behúzza a „kéziféket”, és nem enged nagyobb erőket a keleti frontra. Sem ekkor, sem később nem használják ki igazán, hogy az orosz kolosszus sebezhetővé vált, és 1916-ban majd ők fognak visszacsapni, de ez (és a Kerenszkij-offenzíva 1917 júliusában) már csak hattyúdál a részükről, viszont megint csak az osztrák–magyar haderőt fogja főként sújtani. Közben zajlik már az olasz–osztrák–magyar háború, amely az olaszokra nézve egy kudarcsoorozat, de Ausztria–Magyarország számára mégis egy újabb vérszivattyú. Szerencsére Szerbiát sikerül 1915 végére legyőzni, de ekkor már a Monarchia kétségtelenül egyre inkább a németekre szorul súlyos emberveszteségei miatt. Ekkora már az osztrák–magyar vezérkar mozgásterérendkívül leszűkül, és csak a Monarchiának a sétélő tényezők ellenére is rendkívül erős belső kohéziójának köszönhető, hogy a haderő nem roppan össze, de éppenséggel minden harctéren állva tud maradni a végsőkig.

Conrad alapvető stratégiai elképzelései, melyek kezdetben északon a legteljesebb mértékben összhangban voltak a német elképzelésekkel, csak akkor lehettek volna sikeresek, ha ő valóban korlátlan ura saját haderejének, és ha a németek betartva ígéretüket nem hagyják hosszabb időn át kivérezni legfőbb szövetségésüket. A központi hatalmak számára a legfőbb nehézséget a világháború első kilenc hónapjában a közös és egységes hadműveleti vezetés kérdése, annak hiánya okozta, hogy ez nem valósult meg, az elsősorban a németek hibája volt, talán mert féltek Conradra bízni seregeiket. Mint említettük, Conradnak voltak tévedései, és talán érzékeny személyisége miatt sem volt alkalmas közös keleti főparancsnoknak, de meglátásai főbb vonásokban igen pontosak voltak, viszont a súrlódások és nézeteltérések

ellenére igyekezett kompromisszumkésznek maradni a nagyobb cél érdekében. Ezt az is mutatja, hogy 1914 novemberében még lemondását is felajánlja,¹¹ ha ezzel segíteni tudja egy a németekkel közös főparancsnokság létrehozását. Limanovánál kiválóan rögtönzött, és a németekkel való egyre feszültebb viszony ellenére is megőrizte a párbeszédre való nyitottságát. Ugyanakkor a hadsereget a klasszikus módon, az egyszemélyes döntési mechanizmussal irányította, és nem alkalmazta a fejlettebb, a „modern” háború követelményeinek jobban megfelelő, hatékonyabb „diktatórikus” haditanács-rendszert. Conrad vezérkari főnökként mereven elzárkózott attól, hogy állandó tájékoztatást adjon terveiről a politikai vezetés számára, és ez a magatartás nagyon megbosszulta magát, hiszen értetlenséghez és felesleges feszültséghez vezetett. Ezzel együtt nagy bizonyossággal kijelenthetjük, nem rajta múlt a világháborúnak a Monarchiára nézve negatív alakulása, és hogy az több sikeres hadjárat ellenére vereséggel végződött. Ezt támasztja alá Falkenhayn 1914 decemberében szerkesztett emlékiratának megállapítása: „Az osztrák–magyar haderő súlyosan szenvedett. Az osztrák–magyar hadvezetőség ennek dacára mindent megtesz, hogy szövetségi szellemben vezesse a hadműveleteket. Három hadsereget vont át a Visztula bal partjára s csak gyenge erőket hagyt Galiciában. Ez önfeláldozásnak tekinthető.”¹²

■ JEGYZETEK

1. B. M. Saposnyikov (1882–1945 március), katonai teoretikus, szovjet marsall, 1937-től a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. 1914-ben vezérkari századosként kezdi a világháborút, tehát gyakorlatilag a magasabb vezérlés szemszögéből látja a hadműveletek lefolyását. Conradról írott műve: *A hadsereg agya*. Részletek in: *Válogatás a szovjet hadtudományi írásokból*. Zrinyi, Bp., 1984. 154.
2. Julier Ferenc: *A világháború magyar szemmel*. Lemberg c. fejezet. Internetes változat. http://mek.oszk.hu/02200/02221/html/2_3.html 24. o.
3. Galántai József: *Szarajevótól a háborúig. 1914. július*. Kossuth, Bp., 1975. 48.
4. *Magyarország az első világháborúban*. Szerk. Ravasz István. Petit Real, Bp., 2000. 551. Potiorek-offenzívák címszó.
5. Vermes Gábor: *Tisza István*. Osiris, Bp., 2001. Stürgkh tábornok előtt, aki az osztrák miniszterelnök testvére. 28. jegyzet, 531.
6. Így például, amikor 1914 októberében, amikor Ófelsége katonai irodáján keresztül leállította a Pflanzer-Baltin seregcsoport elszállítását Erdélyből a Kárpátokba, amit aztán újra elindítottak, de a felvonulás napokat késelt. Az eset felesleges súrlódáshoz vezetett a katonai iroda és az AOK között. *Az I. Világháború (1914–1918)*. Szerk. és kiad. A M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, Bp. 1928–1942. VI. 287.
7. Erről nyújt jó áttekintést John Keegan: *Az első világháború*. Akadémia, Bp., 2014. 68–69.
8. *Az I. Világháború (1914–1918)*. i. m. II. 537.
9. *Az I. Világháború (1914–1918)*. i. m. VII. 315.
10. *Feldmarschal Conrad: Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*. Rikola-Verlag, Wien, Berlin, Leipzig, München, 1921–1925. Band 5. 341.
11. *Az I. Világháború (1914–1918)*. i. m. VII. 22. Ferenc József katonai irodájának vezetőjéhez, Bolfras tábornokhoz intézett november 8-ai leveléből: „Megengedem, hogy hadműveleteinknek, lefolyása mindazokat, akik nem ismerik a jelenségeknek igazi okait és összefüggéseit, arra ösztönzi, hogy ítéletet mondjanak a vezetés felett, és bírálataikat kizárólag olyan személyekre összpontosítsák, akiknek félreállításában látják az orvoslás egyedüli lehetőségét, még akkor is, ha azok semminemű vonatkozásban sem állanak az elszenvedett kudarccal. Ezt annyira természetesnek találom, hogy szemrebbetés nélkül vettem volna tudomásul egy ilyen irányú elhatározást, mint ahogy nyugodtan fogom elvisselni azt, ha valamikor sor kerülne rá...”
12. *Az I. Világháború (1914–1918)*. i. m. VII. 665.

